

Want zou een bescheidener politieke rol en meer beperking tot ceremoniële taken de deugdzaamere vorstinnen ook al geen herwaardering hebben opgeleverd? In een nationalistische tijd vervulde Wilhelmina alleen al door haar positie boven partijen en zuilen een unifiserende functie; iedere (niet-socialistische) groep kon haar behoefte aan continuïteit, nationale eenheid of gezag op Oranje projecteren. Ook speelde Troelstra Oranje in de kaart. Dat neemt niet weg dat ook segmenten van de arbeidersbevolking Oranje toejuichten bij huwelijk en geboorte, officieel optreden en rijtoer. Het was het representatieve, ceremoniële, openbare optreden van Emma en Wilhelmina dat de auteur van minder belang acht, maar dat zich in zijn boek regelmatig manifesteert in de massale belangstelling en toejuichingen voor een staatshoofd dat voor de grote meerderheid van de bevolking eerbiedwaardig was. Van Wilhelmina's optreden als eenmans-Raad van State wist die massa niets af. Deze ceremoniële kant van het koningschap wordt door Fasseur weinig uitgewerkt. Maar in een biografie kan men nu eenmaal geen verhandeling over Nederlandse en buitenlandse modellen van koningschap verwachten.

Niettemin maakt ook zo deze voortreffelijke biografie duidelijk dat de ceremoniële monarchie een verheven accent aan nationaal en staatkundig leven bleef geven en loyaliteitsgevoelens bleef oproepen bij de meerderheid van de bevolking los van de vraag of Wilhelmina's taakopvatting noodzakelijk was voor of inherent was aan het Nederlandse koningschap.

C. A. Tamse

J. G. R. Schuur, *Appelscha. Bolwerk van anarchisme en radicaal socialisme* (Oosterwolde: Stichting Stellingwarver Schrieversronte, 1996, 320 blz., f39,90, ISBN 90 6466 082 4).

Deze plaatselijke geschiedschrijving bevat meer dan titel en ondertitel aangeven. De schrijver geeft een grondig overzicht van de sociaal-economische en demografische ontwikkeling van Appelscha in de periode 1888-1940 en behandelt naast het anarchisme en de 'oude beweging' de sociaal-democratie en het communisme alsmede de tegenstrevers van het socialisme. Het boek is bijzonder rijk geïllustreerd en bevat talrijke grafieken, kaarten en tabellen.

Appelscha, in de behandelde periode het grootste dorp in de Friese gemeente Ooststellingwerf, werd in de negentiende eeuw een veenkolonie. Het dorp en de arbeidersbeweging stonden — zoals de gehele zuidoosthoek van Friesland — in het teken van de turf en van het verloop van de veenaftgravingen. In 1860 was bijna negentig procent van de gezinshoofden buiten het dorp geboren. Appelscha, dat vroeger meer het karakter van een Drents dorp had, 'verfriesde'. Na 1880 begon de vervening af te nemen en liep de bevolking in twintig jaar tijds met een kwart terug.

Diepe armoede die, doordat het productieproces moeizamer verliep naarmate het veen verder afgegraven werd, niet verminderde maar toenam en harde sociale tegenstellingen bepaalden het sociale beeld. De door de veenbazen gecontroleerde diaconie sloot in hongerjaren met een batig saldo af. 'Eigenlijk is het opmerkelijk dat [de arbeiders] zich zo lang in hun lot hebben geschikt' (126). Schuur opent zijn boek met een hoofdstuk over een — door de veenarbeiders gewonnen — staking in 1888. Appelscha werd een 'Domela-dorp' — het portret van Domela Nieuwenhuis staat niet ten onrechte op de voorkant van het boek. Met deze grote voorman ging Appelscha aan het eind van de eeuw over tot het anarchisme. Er ontstond een 'vrije groep' die in de praktijk grotendeels dezelfde activiteiten tentoonspreidde als de vroegere afdeling van de Sociaal Democratische Bond (Socialistenbond). De SDAP kreeg geruime tijd nauwelijks voet aan de grond in het dorp. Wel had de verzoenende G. L. van der Zwaag met zijn blad *De Klok* invloed.

De schrijver wijst op de gunstige invloed die de arbeidersbeweging op de mensen had. Hun normbesef was hoog, het aantal alcoholisten laag. Antimilitarisme, vergaderingen, meetings en culturele manifestaties speelden een grote rol in de beweging. En natuurlijk stakingen en acties. Nog in 1925 en 1932 werd de kleine staat van beleg afgekondigd in de gemeente, waarbij zelfs paasvieringen werden verboden (1925) en een avondklok werd ingesteld (1932). Het anarchisme had een taai leven en was sterker dan in de omgeving. Pas in de jaren dertig kreeg het communisme voet aan de grond en trok — meer dan de reformistische SDAP had gedaan — een aantal anarchisten naar zich toe.

Het is een beeld dat wij reeds enigszins kenden van de Friese woudstreken. Schuur werkt het evenwel nauwkeurig en met veel concrete gegevens uit. Een bijlage bevat zelfs een namenoverzicht van de actieve anarchisten uit de periode 1913-1940. Van een aantal van hen kreeg hij waardevolle inlichtingen.

Verder baseerde de schrijver zich heel sterk op plaatselijke bronnen, waaronder de krant *De Ooststellingwerper* een centrale plaats inneemt. Jammer genoeg heeft hij zich hiertoe grotendeels beperkt. Anarchistische bladen als *De Arbeider*, toch het orgaan van de beweging in het Noorden, *De vrije socialist* en *De wapens neder* komen we nauwelijks tegen. Het Internationaal instituut voor sociale geschiedenis, waar zich onder veel meer ongepubliceerde memoires van de Appelschager anarchist T. Veenstra bevinden, is kennelijk niet bezocht.

Deze omissies weerspiegelen zich ook in het ontbreken van een algemeen kader. Appelscha wordt nauwelijks ingepast in de geschiedenis van de Friese arbeidersbeweging waarover toch een rijke literatuur bestaat en evenmin in die van het Nederlandse anarchisme. In zijn opzet — het boekstaven van de anders verloren gegane geschiedenis van het plaatselijke anarchisme, waardoor het dorp 'enige bekendheid in de geschiedenis heeft gekregen' (26) — is de schrijver zeker geslaagd.

R. de Jong

C. E. M. Struyker Boudier, *Een man van de geest. Hoofdstukken over leven en werken van Ferdinand Sassen* (Nijmegen: Valkhof pers, 1997, 310 blz., f45,-, ISBN 90 5625 016 7).

'Sassen' is bijna een merknaam in de geschiedenis van de filosofie. Hoewel er op zijn *Geschiedenis van de wijsbegeerte* een en ander af te dingen valt, is Ferdinand Sassen (1894-1971) een van de weinige Nederlanders geweest die verschillende overzichten van de filosofie heeft geschreven. Vooral zijn *Geschiedenis van de wijsbegeerte in Nederland* is uniek. Daarmee heeft Sassen de Nederlandse filosofie, hoe men die ook waardeert, in ieder geval serieus genomen.

Sassen studeerde filosofie aan de rooms-katholieke universiteit te Fribourg en aan het grootseminarie te Roermond. In 1919 volgden zijn priesterwijding en aanstelling te Rolduc. Zijn naam circuleerde al in 1923 voor een professoraat in Nijmegen. Dat materialiseerde pas in 1929 want er lekte een brief uit waarin Sassen, op andermans gezag, schreef dat het volgens de katholieke moraaltheologie geoorloofd was een deel van een erfenis niet aan de belasting op te geven. Sassen is trouwens nooit helemaal vrij geweest van controverse, daar was hij ook een te zelfstandig denker voor. In 1932 kreeg hij bijvoorbeeld problemen met de rooms-katholieke censuur omdat hij weliswaar overtuigd thomist was (hij dacht nog in de jaren zestig dat het thomisme een grote bloei tegemoet ging), maar ook schreef dat het niet als alleen-zaligmakend gezien moest worden. Andere stelsels, zo vond hij, werden te automatisch gezien als dwaling. Hem werd daarop alle contact verboden met niet-katholieke filosofen.